

ВИВЧАЄМО ДОСВІД

- польові та демонстраційні досліді) / Лукаш О. В. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 128 с.
7. Методичні рекомендації з літньої учбової практики за спеціальністю ботаніка для студентів I курсу денної форми навчання біологічного факультету / Укл. С. Г. Коваленко, О. М. Слюсаренко, Т. В. Васильєва та ін. – К.: Фітосоціологічний центр, 2002. – 36 с.
 8. Туровцева Н. М. Польова практика з «Основ сільського господарства» як складова фахової підготовки вчителя біології / Н. М. Туровцева, О. В. Ходан // Всеукр. наук.-практ. конф. «Розвиток біологічної освіти в Україні», Мелітополь, 26–27 вересня 2006. – Мелітополь, 2006. – С. 35–37.
 9. Польова практика з ботаніки: Програма і методичні вказівки / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; Укл.: С. С. Морозюк, І. Б. Чорний, А. В. Кустовська, Н. В. Мельниченко, Л. Г. Оляніцька, О. В. Турубара. – К., 2004. – 92 с.
 10. Программы для педагогических институтов: физиология растений, учебно-полевая практика по физиологии растений, учебно-полевая практика по ботанике. – М.: Просвещение, 1984. – 47 с.
 11. Пруцакова О. Л. Збереження історичних ландшафтів як передумова формування національної свідомості // Збереження природної, історичної та культурної спадщини як фактор формування національної свідомості: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2005. – С. 119–123.
 12. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Л. М. Титаренко. – К., 2007. – 20 с.
 13. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования: Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов – М.: Добросовет, 2000. – 596 с.

УДК 316.613.5

В. С. ГРУШКО

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДУ ТЕМИ «СОЦІОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ» В КУРСІ ВИВЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ У ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

Узагальнено найбільш актуальні досягнення соціологічної думки світу, які є корисними для вітчизняної педагогіки в умовах сучасного швидко змінюваного українського суспільства. Запропоновано авторський варіант викладання теми «Соціологія особистості» в курсі вивчення соціології у педагогічних ВНЗ

Ключові слова: особистість, індивідуалізація, соціалізація, структура особистості, типологія особистості, ціннісні орієнтації особистості, смисл життя.

В.С. ГРУШКО

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕМЫ «СОЦИОЛОГИЯ ЛИЧНОСТИ» В КУРСЕ ИЗУЧЕНИЯ СОЦИОЛОГИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗ

Обобщены самые актуальные достижения социологии в мире, которые будут полезны для отечественной педагогики в условиях современного украинского общества. Предложен авторский вариант подачи темы «Социология личности» в курсе изучения социологии в педагогических ВУЗ

Ключевые слова: личность, индивидуализация, социализация, структура личности, типология личности, ценностные ориентации личности, смысл жизни.

METHODICAL INTRODUCTIONS OF THE THEME “SOCIOLOGY OF PERSONALITY” REPRESENTATION DURING THE SOCIOLOGY COURSE LEARNING AT THE PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The most topical investigations of the world point of view of sociology which are of national pedagogy use under the conditions of modern Ukrainian society of rapid changes are summed up. The author's version of

Key words: *personality, individualisation, socialisation, the structure of personality, typology of personality, valued orientations of personality, meaning of life*

Нехтування протягом тривалого часу у радянській науці проблем, пов'язаних з з'ясуванням місця і ролі особистості у соціальному житті, породило значні деформації в організації суспільства, які проявили себе у гіперболізованій ролі держави, її бюрократичного апарату і владної піраміди. Як наслідок, дегуманізація життя, де люди постають лише як обездушені деталі державного механізму, котрі переважно без зовнішньої опіки виявляють свою безпорадність у новому індивідуалізованому суспільстві. Тому визріла необхідність пошуку більш гармонійного співвідношення між особистим і суспільним та виявлення корелятивного зв'язку між першим і другим у соціальному житті й відповідно у педагогічній практиці.

Ця проблема не нова для суспільства. Ще у Древньому Китаї її по-своєму пропонував вирішити Конфуцій, проголосивши принцип «Чого не бажаєш собі – не роби іншим». Християнство заохочує до активнішої позиції: «Твори добро тим, хто ненавидить вас», вказує не підмінювати егоїстичне людське (пов'язане з прагненням влади, багатства, слави) духовним: «Кесарю – кесарево, а Богові – Боже!» На небезпеки бездумного пристосування до позиції більшості вказували Ф. Ніцше (писав про пануючі химери суспільної свідомості), Г. Лебон (обгрунтовував втрату людьми почуття відповідальності у натовпі (більшості)), Г. Маркузе (твердив про масове маніпулювання поведінкою людей у суспільстві), С. К'єркегор (доводив неправдивість більшості та правди, що в меншості) й інші мислителі.

Існування зв'язку між якістю людей і суспільства відзначали ще у древніх цивілізаціях. Зокрема, міфічному засновнику єгипетського жрецтва Гермесу Трисмегісту приписують мудрість «Що на верху – те й внизу», з якої, очевидно, згодом сформулювалась інша: «Якщо хочеш змінити світ – змieni себе». Останнє вказує на розуміння древніми зв'язку між внутрішнім світом людей і якістю їх життя.

У зв'язку з цим метою нашої статті є узагальнення найцікавіших та найактуальніших досягнень провідних суспільствознавців світу, які будуть корисними для сучасного, швидко змінюваного, українського суспільства. Безумовно, що освітня сфера зобов'язана працювати на випередження, готуючи молоде покоління до новітніх викликів, з якими йому доведеться зіткнутись у самостійному житті.

Щодо людини використовують різні терміни, як, наприклад, «індивід», «індивідуальність», «особистість». Під поняттям «людина» розуміють представника біологічного виду «*homo sapiens*». Індивід – це окремий представник людства, який вже відокремив себе від природи, проте все ще продовжує сприймати себе як частину соціальної спільноти, до якої належить. Індивідуальність – це індивід з комплексом своєрідних та унікальних якостей. Тоді як термін «індивід» вказує на загальні особливості людини, властиві багатьом, то «індивідуальність» виділяє її з маси, групи. І, нарешті, індивідуальність спрямована на активну перетворюючу діяльність у природному, соціальному і духовному середовищі, є особистістю. Остання одночасно є і продуктом історичного розвитку суспільства, що опанував соціально-культурний досвід, створений іншими, і творцем нової дійсності шляхом реалізації свого оригінального і багатого внутрішнього світу.

Протягом історії людства можна виявити, що домінуючий тип людей змінюється. В Античній період людина сприймала себе невід'ємною частиною навколишнього природного середовища, а тому віддавалась своїм підсвідомим пристрастям аж до втрати самоконтролю у масових вакханаліях, де панували всюдозволеність, оргії і навіть жорстокі вбивства, що розглядалось як необхідний засіб злиття з космічним буттям і досягнення зв'язку з іншою реальністю. Для Середньовіччя характерна втрата відчуття космічної цілісності, коли людина переставала відчувати себе частиною природи, проте діяла все ще не самостійно, а як представник соціального середовища, до якого належала. З початком епохи Відродження розпочався процес індивідуалізації, що полягав у відособленні індивіда від жорстко пов'язаних соціальних зв'язків. Поки людина відчувала себе частиною навколишнього світу, їй не доводилось його боятись, проте з ростом індивідуалізації людина починає відчувати себе

одинокую у безмежному Космосі та оточуючими її іншими, чужими, байдужими і часто вороже налаштованими людьми, що породжувало страх, відчуженість, самотність. Зростаюча індивідуалізація все гостріше ставила перед кожною людиною вибір – або повернення до попереднього стану бездумно-слухняної частини існуючої соціальної системи, або ж всупереч обставинам, добиватись подальшого розвитку своєї неповторності. Процеси індивідуалізації, які охоплювали суспільство, крок за кроком розширювали рамки особистих свобод людей, аж до спроб зняти усі обмеження включно з моральними та релігійними, аби лише утвердити особливий тип людини – надлюдину, ідейною кульмінацією чого став заклик Ф. Ніцше «Бог вмер – дозволено все».

Проте катаклізми ХХ ст., виявивши усі страхітливі вади бездуховної свободи, з одного боку, та обезличуючого повернення у минуле, з іншого, підвищували суспільний інтерес до якісно нового типу людини – особистості, котра зуміла подолати не лише нівелюючий та уніфікуючий тиск середовища (простору), що здійснила індивідуальність, а й і переросла умовності часу з його тимчасовими цілями та ідеалами. Особистість долає відчуженість індивідуальності і робить набутком свого «Я» болі і проблеми інших людей, у тому числі незнайомих та своїх ворогів. При цьому її особистісне «Я» не зливається з безликим «Ми», а пробуджує у собі загострене почуття відповідальності за долю слабших і тих, хто в полоні лжеідеалів зводить своє і чуже життя на манівці. Усвідомлення вічних цінностей робить особистість впевненою і наполегливою у думках, словах, діях, що дозволяє таким, як вона ставати лідерами, організаторами, реформаторами суспільства, духовними вчителями інших людей навіть після своєї смерті.

Процес формування особистісних якостей у людини дістав назву соціалізація. Під соціалізацією розуміють процес включення людини у соціальне середовище. Соціалізацію ще трактують як процес засвоєння соціальних ролей і культурних потреб. Соціалізація є також процесом самореалізації людини. Соціалізація є тим успішніша, чим активніша участь індивіда у суспільному житті. Вона виступає не лише фактором розвитку особистості, але також чинником, який удосконалює саму соціальну систему.

Розрізняють дві форми соціалізації: адаптація та інтеграція. Адаптація – це пасивне пристосування людини до соціального середовища. А інтеграція передбачає активну взаємодію індивіда із середовищем, яка пов'язана з пошуком і зайняттям своєї «життєвої ніші», що часто передбачає зміни у даному соціумі.

Соціалізація тісно пов'язана з інтеріоризацією та екстеріоризацією. Інтеріоризація – це процес формування внутрішньої структури особистості на основі засвоєння соціальних норм, цінностей та інших установок соціального середовища. Екстеріоризація – це реалізація сформованих внутрішніх установок людини у її практичній діяльності.

До основних механізмів соціалізації австрійський вчений З. Фройд відніс імітацію, ідентифікацію та почуття провини. Водночас на особливості соціалізації, вважав він, здійснюють значний вплив релігійні, філософські, соціально-політичні, ідеологічні, психологічні і педагогічні вчення.

Важливою метою соціалізації є забезпечення ефективної взаємодії людини із соціальним середовищем життя. Ефективність взаємодії у свою чергу визначається, як внутрішніми спроможностями так і зовнішніми вимогами та можливостями, що надає соціальне середовище. У цьому контексті постає проблема з'ясування меж вибору людини та її індивідуальної свободи. Ці межі встановлюють, у першу чергу, наші слабкості (фізичні, пізнавальні, психологічні тощо) і лише в другу – тиск соціального середовища. Слабкість породжує залежність, яка відповідно перетворює людину на об'єкт, зовнішнього впливу.

Е. Фромм у своїй праці «Душа людини», аналізуючи залежність дитини від своєї матері (чи опікуна), виявив вроджене прагнення у маленького створіння до інцестуального симбіозу [1. с. 887–888] з тією (тим), хто про нього турбується. Проявляється процес психологічного отождолення дитини з матір'ю (або іншим дорослим хто виявився поруч). Матір (чи інший опікун) для дитини стає уособленням безпеки, суб'єктом прийняття рішень і центром влади над нею. У процесі подорослішання потреба у подібній залежності поволі зменшується, як наслідок, людина крок за кроком збільшує частку самостійно прийнятих рішень, розширюючи межі своєї свободи.

Цей процес протікає у різних людей неоднаково, дуже часто саме фізичне подорослішання автоматично не забезпечує досягнення психологічної зрілості. У результаті постає інфантильний

тип людини, що за інерцією дитинства, безперервно перекладає на когось відповідальність за своє життя (на чоловіка, дружину, родину, державу, уряд, партію, президента і т. д.) Люди такого типу, фактично позбавлені власного оригінального життя, насправді живуть у фарватері того, до кого психологічно прив'язані. Як наслідок, їх воля і розум ледь жевріють на рівні вирішення елементарних життєвих проблем, а мораль, якщо якась є, має абстрактно-теоретичний характер і дуже рідко застосовується на практиці. По-своєму вони також прагнуть свободи, проте свободи особливої – від відповідальності, що породжує рабську залежність від того, хто від неї звільнив. Такі люди стають основою тоталітарної системи, яка дає їм те, чого вони прагнуть, позбавляє необхідності приймати рішення і нести за наслідки відповідальність.

Якісно інша свобода – це свобода від залежності, іншої людини, групи людей, держави тощо. Залежність породжується нездатністю самостійно вирішувати життєві проблеми і невмінням підпорядковувати низькі чи дріб'язкові бажання та прагнення високим і перспективним цілям. Робота над утвердженням свободи від залежності забезпечує розвиток волі, розуму, відповідальності спочатку за себе, а згодом і за інших людей. Досягнувши «свободи від», на наступному етапі людина прагне з'ясувати для себе питання «свободу для»: для чого її слід використовувати, що знаменує собою нову сходинку становлення зрілої особистості і її перетворюючу діяльність у суспільстві.

Росіянин В. Розанов обгрунтував, що життя людини може бути або несвідоме, або ж свідоме. Несвідоме визначається причинами, тоді як свідоме – метою, яка надає певного смислу існування розумній істоті. При несвідомому підході, людина керується у своєму житті, з одного боку внутрішніми імпульсами, які породжуються бажаннями і прагненнями все нових задовольень і пустого марносластва, а з іншого – зовнішніми соціальними вимогами і спокусами.

На думку австрійця В. Е. Франкла такі люди пасивні, байдужі, апатичні, схильні до розбещеності, насильства, алкоголізму, наркоманії, психічних хвороб і самогубств та часто стають зручним об'єктом маніпуляцій аморальних політичних сил [3, с. 450–478]. Американець С. Мадді такий тип людей характеризує як конформістів з нерозвинutoю свідомістю, що відчужають себе носіями біологічних потреб і соціальних ролей без власної індивідуальності. Вчений серед несвідомих типів визначав три різновиди: перший – характеризується «вегетативно-рослинною» формою існування, коли у людини ніщо не викликає емоцій, ніщо не викликає інтересу і ніщо не має сенсу; другий – нігілістичний, в основі якого войовниче заперечення будь-яких цінностей; третій – фанатизм, що проявляє себе у бездумній, агресивній, руйнівній діяльності.

Люди, що керуються усвідомленими цілями у своєму житті, значно менше піддаються тиску зовнішніх обставин і далеко не у всьому зрілого та відповідального соціального середовища, а у випадку глибоких переконань у значимості своїх ідеалів взагалі їм не піддаються. Наявність смислу у житті людини є обов'язковою умовою успішності життя, соціальної зреалізованості, досягнення відчуття щастя навіть за умов колосальних проблем, труднощів чи навіть втрат, які успішно долаються лише тими хто не втрачає віру у доцільність свого існування за найнесприятливіших обставин.

Водночас, не будь-який смисл забезпечує добрий життєвий результат. Якщо смислом є лише соціальні успіхи, то будь-яка невдача може легко деморалізувати людину, якщо – лише конкретні особисті досягнення, то при їх реалізації у подальшому житті втрачає перспективу, якщо емоційні переживання, то можна легко потрапити в залежність від них як від наркотиків і т.д. Тому лише те, що переростає вузькі рамки життя однієї людини може надавати стабільної поступальності при становленні особистості і розвитку її життєвого шляху. Серед таких високих смислів можна назвати: творчість, любов (в широкому розумінні слова), справедливість, служіння своєму народу чи людству, істина, Бог.

Виявити структуру об'єкта означає відтворити засоби, за допомогою яких він функціонує, діє і розвивається.

З. Фройд вперше у сучасній науці виявив у психічній структурі людини, крім свідомого, і несвідоме, яке значною мірою визначає прояви її поведінки. Вирішальним чином завдяки його відкриттям стало можливим розробити сучасне бачення структури особистості, де розрізняють: психічні процеси і психічні властивості [4, с. 3–28]. Психічні процеси – це форми відображення дійсності, де розрізняють: пізнавальну, емоційну і вольову сфери. Психічні процеси

представлені як у свідомому так і у несвідомому. Так, наприклад, воля, представлена у свідомості, має своє протилежне начало у несвідомому – інстинкти, емоції – відповідно, чуття (сенсорика), мислення – інтуїція. У структурі особистості свідоме відповідає за зовнішній світ (раціональна сфера), а несвідоме за внутрішній світ (ірраціональна сфера). Виявлені психічні процеси протікають між двома різноспрямованими силовими полюсами (інтуїцією та інтелектом, відчуттями та емоціями, інстинктами та волею). У цій єдності і боротьбі протилежностей формується оригінальна і неповторна структура особистості кожної людини, яка і визначає її психічні властивості.

Психічні властивості – це стійкі душевні якості людини, такі як: темперамент, характер, здібності, спрямованість. Зокрема: темперамент визначає інтенсивність психічних процесів (розрізняють сангвінічний, флегматичний, холеричний, меланхолійний типи); характер – сукупність стійких індивідуальних особливостей; здібності – вроджені задатки (виділяють художній, мислячий, діяльний типи); спрямованість – сукупність стійких мотивів, які орієнтують людину на задоволення природних, соціальних і духовних потреб.

Американський філософ В. Джемс [3, с.22–42] виділяє органічний, соціальний і духовний рівні у структурі особистості, де в основі органічного рівня суто біологічні (тілесні) прагнення людини, соціального рівня – потреба у різноманітних формах контактів і взаємодії з іншими людьми і духовного прагнення розширення світогляду, етичні переконання і здатність на глибину та всеосяжну любов. Поділ вченого перекликається з виділенням трьох сигнальних систем:

Перша сигнальна система повідомляє особу про задоволення її інстинктів. Реакцією на незадоволення є агресивність. Основне питання, на яке відповідає перша сигнальна система, це – «Що для мене приємно?».

Друга сигнальна система стримує першу (зокрема, генеровану нею агресивність) з точки зору розумної поведінки. Вона відповідає на питання «Що для мене корисно?». Друга сигнальна система відповідає за раціональність, прагматичний розрахунок, забезпечення в першу чергу особистих інтересів. Вона також може продукувати агресивність, проте лише коли вважає, що від цього не буде жодної шкоди. Друга і перша сигнальні системи є органами індивідуального виживання.

Третя сигнальна система стримує першу і другу з точки зору етики. Вона з'ясовує: «Це добро чи зло? Істина чи облуда? Справедливість чи свавілля?» Третя сигнальна система – це орган спільного виживання разом із сім'єю, родом, своїм народом, людством, Землею, Всесвітом тощо. Вона спрямовує поведінку людини, щоб вона не шкодила навколишньому соціальному і природному середовищу, а перебувала у гармонійній єдності з ним. Прагнення гармонійного єднання виростає із спроможності любити всіх і все.

С. К'єркегор розрізняв три типи людей, які, на його думку, перебувають на різних стадіях розвитку: естетичній, етичній і релігійній. На естетичній стадії люди живуть лише певним моментом і кожної миті прагнуть насолоди. Для них є добрим те, що гарне і приємне, а негативним – все негарне і нудне. «Естети» перебувають у полоні своїх бажань і настроїв, які маніпулюють життям людини. На етичній стадії людина прагне жити за законами моралі, намагаючись активно підтримувати добро у протиборстві зі злом. На цій стадії формується людина обов'язку. На релігійному етапі релігійна віра ставиться вище від насолоди та обов'язковості перед людьми. Хоч такий перехід вимагає значної відваги, але саме тут людина знаходить умиротворення.

Одну з найбільш практичних типологій особистостей, яка широко використовується, розробив швейцарський психолог К. Юнг. В основу типологізації він поклав принцип диференціації психічних функцій, виходячи з того, що вони розвинуті у людей різною мірою і є можливість виявити провідні функції. За переважанням однієї з функцій вчений виокремив: інтуїтивний, емоційний, мислячий, сенсорний психологічні типи. Серед них він розрізняє екстравертів та інтровертів (спрямованість на зовнішній чи внутрішній світ), а також раціональний та ірраціональний типи (залежно від переважання свідомого та несвідомого) [7, с.463–562]. Диференціація розвиває відмінності і забезпечує формування певного стійкого стилю поведінки.

На сьогодні визначають 16 типів поведінки у різних людей, які дуже відмінно себе проявляють у суспільному житті.

Розвиненість певних психічних процесів безпосередньо пов'язана із активним засвоєнням відповідного виду інформації. Одночасно глибина і масштаб її опанування може бути різною, на основі чого визначають чотири рівні розвитку особистостей:

I. «Людина особистого досвіду». Її поведінку визначають інстинкти, бажання, пристрасті, які йдуть від першої сигнальної системи, під впливом якої перебуває як розум (друга сигнальна система) так і голос сумління (третя сигнальна система). Проте, коли пристрасть задоволена, починає говорити голос розуму («ну чому я такий дурний?») і голос совісті («я вчинив підло... ну чому я такий поганий?»)

II. «Людина колективного досвіду». Керується розумом, який орієнтує людину на те, що перевірено практикою інших людей, що є традиційним і загальноприйнятим. Вчиться на своїх і чужих помилках. Ефективно діє у стандартних ситуаціях і легко розгублюється за незнайомих обставин. Серед них часто зустрічаються ерудити.

III. «Людина творчості». Розвиток другої сигнальної системи сягає найвищого рівня, що дозволяє ефективно діяти за нестандартних обставин. З'являється третя сигнальна система, яка виконує роль «внутрішнього спостерігача», що часто призводить до появи суперечностей пов'язаних з вибором між раціональним розрахунком і совістю, що стає джерелом внутрішнього неспокою і страждань.

IV. «Людина мудрості». Керується третьою сигнальною системою, яка повністю контролює другу і першу та гармонізує їх діяльність.

E. Фромм виявив існування «злостісної» агресивності [5, с.298–509], яка зустрічається лише у людей і не пов'язана із захисними функціями, для якої характерна невмотивована жорстокість, в якій садист знаходить задоволення. Враховуючи те, що нічого подібного не зустрічається у тваринному світі, можна дійти висновку, що дане явище пов'язане не з нерозвиненістю особистості, а з процесами духовного виродження, деградації. На основі даного відкриття, ієрархічна типологія особистостей набула більш узагальненого вигляду. Французький антрополог М. Мосс, зокрема, поділив людей на дві групи: 1) з людською поведінкою; 2) з нелюдською поведінкою. Відповідно люди з людською поведінкою поділяються на «людей простих» та «людей подвійних».

«Люди прості» – це люди I і II рівнів розвитку, для яких характерне легке потрапляння під зовнішній вплив, що з одного боку полегшує швидке засвоєння нової інформації, що є основою розумної діяльності, проте з іншого боку ця особливість робить їх беззахисними перед зовнішнім вольовим тиском.

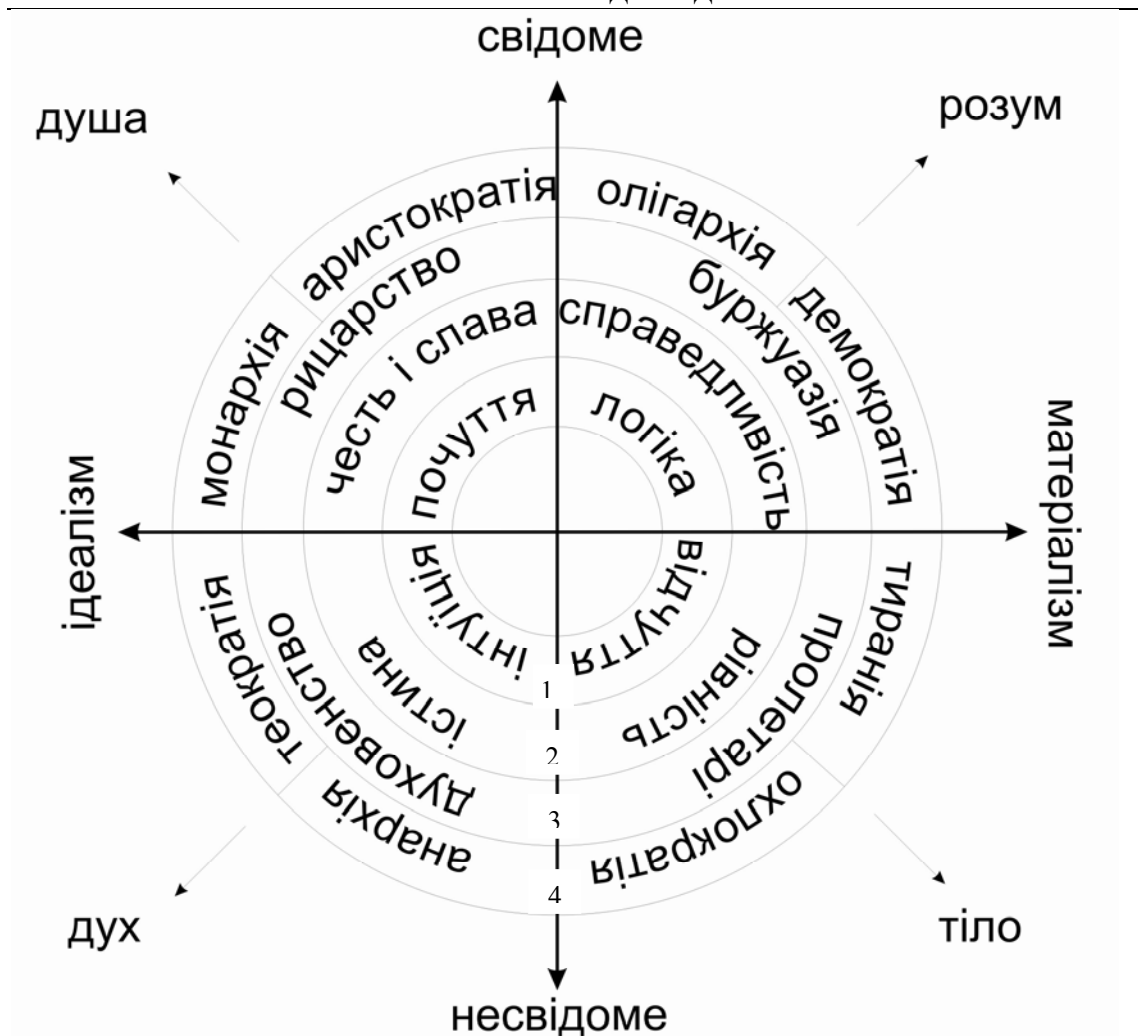
«Люди подвійні» – це люди III і IV рівнів, які здатні володіти собою як предметом, що виступає основою спроможності керувати іншими, а розвинута третя сигнальна система перетворює їх на природних захисників «людей простих».

«Нелюди» – люди II рівня, часто володіють високо розвинутим логічним мисленням у поєднанні з повною відсутністю будь-яких проявів сумління, орієнтуються на вольове подавлення інших людей, прагнуть абсолютної влади над ними, прямолінійні, затяті, фанатичні.

«Перевертні» – переважно люди II рівня, характеризуються хижим ставленням до людей, проте відсутня затятість «нелюдів». Їм властиве пристосування і брехливість, вони намагаються жити в своє задоволення за рахунок когось за будь-якого режиму, складають основну масу наближених тиранів, вміють імітувати поведінку «нелюдів» (нападати) і нормальних людей, що може вводити в оману оточення.

Ціннісні орієнтації – це система установок, які регулюють поведінку людини у суспільстві. Ціннісні орієнтації «програмують» діяльність людини на тривалий час і визначають генеральну лінію поведінки особистості. Вивчення ціннісних орієнтацій і впливаючих з них форм поведінки людей дозволяє зрозуміти логіку дій різних типів особистостей.

Основні ціннісні орієнтації формуються на основі головних цілей, які постають перед особистістю. З них можна виокремити такі, як: а) рівність; б) справедливість; в) краса; г) істина [6, с.74]. Зв'язок ціннісних орієнтацій з психічними процесами з одного боку і соціально-політичним рівнем – з іншого можна прослідкувати на рис. 1.

*Рис.1. Зв'язок внутрішнього (психологічного) і зовнішнього (соціального):
1 – психічні процеси; 2 – ціннісні орієнтації; 3 – основні прошарки суспільства;
4 – форми правління.*

Рівність. Орієнтує на забезпечення однакового становища людей у суспільстві і формує прагнення регламентувати розподіл, передусім матеріальних благ. Дана мета може досягатись або в умовах анархії, або при наявності певного жорстокого механізму перерозподілу від одних людей до інших, що забезпечується насильством з боку владних структур, а тому цей тип людей прагне влади. Ця ціннісна орієнтація характерна для люмпенізованих та маргінальних верств суспільства. Переважання даної установки у суспільстві породжує тиранію та охлократію.

Справедливість. Ця орієнтація (мета) орієнтує людей на справедливий розподіл суспільних благ залежно від особистого вкладу кожного. Тут діє принцип: більше робиш – більше маєш, менше робиш – менше маєш, нічого не робиш – нічого не одержуєш. На відміну від попереднього типу людей, ці люди прагнуть свободи, а рівень свободи визначається кількістю набутих матеріальних благ. Така установка характерна для економічно активного населення – підприємців, селян-власників. Переважання цієї ціннісної орієнтації у суспільстві породжує демократію або олігархію.

Краса (честь і слава). Орієнтація на красу характерна для людей з розвинутою емоційною сферою і притаманна героям та поетам. Їх приваблює все гарне і гармонійне, як зовнішня, так і (особливо) внутрішня краса (краса думки, краса вчинку і т. ін.) У сфері людських взаємин ці люди орієнтуються на етику, мораль, жертвність заради інших людей. Такий тип людей також

прагне свободи, але утверджує її через заперечення матеріального. Вказана цінність властива творчій інтелігенції, військовим, у минулому шляхті (дворянству). Ця ціннісна орієнтація в суспільстві призводить до встановлення монархії та аристократії.

Істина. Люди з відповідною ціннісною орієнтацією дистанціюються від суспільного життя. Вони або не втручаються у перебіг подій, або, якщо виявились на чолі суспільства, ігнорують необхідність удосконалювати матеріальне середовище, а прагнуть основні свої зусилля спрямовувати на внутрішнє, духовне, абстрактне. Мета «істина» зустрічається у релігійних діячів та інтелектуалів. Панування даної установки призводить до появи теократії.

Формування ціннісних орієнтацій безпосередньо пов'язане з відповідними психічними функціями. Зокрема, «рівність» породжена чуттєво-сенсорною домінантою, «справедливість» – логічним мисленням, «краса» – емоціями, «істина» – інтуїцією.

На відміну від тварин, час життя абсолютно підпорядковане інстинктам, тобто системі вроджених рефлекторних реакцій, зорієнтованих на задоволення природних потреб і на зовнішні подразники, для людей притаманні не лише біологічно вмотивовані дії, але також і більш складні зразки поведінки, які породжені їх знаннями, емоційними та духовними потребами. З одного боку, всі люди в своїй основі однакові і тому мають багато в чому аналогічний перелік потреб, але з іншого, різні потреби у різних людей мають свої особливості, що дозволяє виділяти певні групи, згідно їх зацікавленостей. Різні потреби, у свою чергу, задовольняються різними засобами, на основі чого у людей формується емоційна прив'язаність до відповідних засобів їх задоволення. Становлення такого емоційного зв'язку у людини, означає формування певної цінності, яка набуває рис чогось святого, чому підпорядковується все інше і заради чого жертвується всім іншим.

Оскільки людські потреби є різні та різними є засоби їх задоволення, то й людських цінностей існує багато. Проте всіх їх можна згрупувати у три основні блоки: матеріальні, протилежні їм духовні і компромісні – вітальні (життя, як найвища цінність). Любов до неживих, неорганічних об'єктів (некрофілія) формує матеріалістичні цінності, любов до живого (біофілія) – вітальні, любов до духовного (духофілія) – духовні. Відповідно можна виділити три типи людей: некрофілів, біофілів, духофілів. У чистому вигляді дані типи, швидше всього не зустрічаються, проте їх аналіз може дозволити краще зрозуміти внутрішні механізми, які стимулюють людей до певних дій. Народжена любов до засобів задоволення пробуджує інтерес до об'єктів прагнення, що стимулює процес їх пізнання, тому некрофіл пізнає неорганічну природу, біофіл – живу, духофіл – сферу духовного.

Некрофіл тривалий час спостерігаючи за неорганічним світом виявляє, що зміни тут протікають вкрай повільно, через що у своєму мисленні нехтує часом (зміни виступають критерієм плину часу), обмежуючись параметрами тривимірного простору (довжина, ширина, висота). Тому у нього панує конкретне мислення. Заради своєї цінності (матеріальної) готовий жертвувати всім іншим, зокрема, життям, що свідчить про його схильність знищувати собі подібних. Інших людей не любить, оскільки ні на що живе його любов не поширюється, а також тому, що ставиться до них, як до конкурентів у змаганні за оволодіння матеріальними благами, які є у значно меншій кількості ніж люди, які прагнуть їх привласнити. Любов некрофіла до матеріальних благ, зумовлена тим що вони здатні задовольняти тілесні потреби (у їжі, теплі тощо), виразником яких виступають інстинкти, що здійснюють вирішальний вплив на психологію і поведінку даного типу.

Біофіл зосереджує свою увагу на живому. Виявляючи постійні зміни в ньому, усвідомлює значимість часу і тому мислить вже параметрами чотиривимірного світу (довжина, ширина, висота і час), що дозволяє розвивати абстрактне мислення. Заради своєї найвищої цінності (життя), біофіл жертвує всім іншим (з одного боку – матеріальними благами, що, очевидно, позитивно, але з іншого – свободою, стаючи легкою здобиччю поневолювачів). Інших людей біофіл любить, оскільки вони, по-перше живі (а все живе він любить) і по-друге, вони допомагають йому зреалізувати основну мету свого життя – його збереження і продовження, тому ставиться до них як до партнерів. Любов до живого зумовлена також і тим, що воно задовольняє емоційні потреби людей (у співчутті, спілкуванні, коханні тощо).

Духофіл долає біофільний страх втрати життя чи здоров'я, що надає йому мужності у протистоянні агресії, тиранії, соціальній рутині. Мужність утверджується волею (силою духу), а воля, у свою чергу, потребує простору, як земного так і духовного для своєї реалізації, а тому

даний тип стає носієм ідеалів свободи соціальної і свободи творчості. Реалізуючи свою творчість, духофіл відкриває п'ятий, духовний вимір (внутрішній світ людини, наповнений неповторними почуттями, образами, ідеалами, смислами, світ першопричин які породжують добро і зло у світі видимої реальності), що дозволяє йому, ще більш багатогранно і комплексно розуміти світ і людей. У свою чергу здатність духофілів на самопожертву піднімає планку людської моралі на нову висоту.

В основі релігійного сприйняття дійсності лежить переконання, що людський розум і відчуття тіла не відображають об'єктивну реальність, а створюють лише її спрощену модель.

Сучасна психологія обґрунтовує, що на формування людьми їх розуміння світу визначальний вплив мають програми біологічного виживання (імпринти), які засвоюються на чотирьох переломних етапах життя: 1) момент народження; 2) початок ходіння; 3) оволодіння мовою, 4) статеве зрілість[2, с. 129–139].

На першому етапі новонароджене дитя з'ясовує для себе де безпека і їжа, кому довіритись, тобто, хто у новому для нього світі для нього буде мамою. На другому здійснюється вибір моделі поведінки: наступ (впевненість у власних силах, домінування сміливість) чи відступи (відчуття слабкості, упокорення, боягузтво). На третьому етапі формується здатність до розпізнавання, мова, мислення, комунікація, при цьому мова відіграє роль встановлювача меж світу людини, як у зовнішньому просторі, так і в інтелектуальній сфері. На четвертому – визначається тип поведінки у сексуальній сфері а також особливості догляду і виховання потомства.

Імпринти не дозволяють сприймати якісно нову інформацію, утримуючи людську свідомість в обмежених рамках бачення світу. Все що непов'язане, або суперечить програмам біовиживання трактується, як непотрібне або шкідливе.

Для подолання залежності від імпринтів у різних релігіях, окремих сектах таємних товариствах, тоталітарних суспільствах застосовують входження людей у змінені стани свідомості. Для цього використовується технологія переживання «смерті-воскресіння». Смерті в одній якості і народження в іншій. Переживання «смерті» може здійснюватись у різних формах, проте неодмінно слід пройти, через стан коли попередні життєві установки не діють (стан хаосу), після чого відбувається включення нових імпринтів.

Стану хаосу можна досягати трьома шляхами:

- 1) перевантаження подразникам;
- 2) відсутність протягом тривалого часу будь-яких подразників;
- 3) аномальні (якісно нові) подразники.

Окрім того, для ефективного перепрограмування необхідні: 1) ізоляція від звичного середовища життя; 2) шок і стрес; 3) крайня втома, мордування, піст, голод, затримка дихання тощо; 4) медитація, концентрація свідомості, молитва.

Перепрограмування на розширення свідомості, завершується становленням нового трансцендентного сприйняття дійсності, а разом з цим і якісно нової людини для якої характерні більш високий рівень осмисленості, незалежності від обмежуючих свідомість програм та цілісне бачення світу.

Перепрограмування на звуження свідомості веде до формування культу певної людини (фюрера, вождя, месії, нового втілення Христа тощо), або якоїсь ідеї, що починає відігравати роль нової «мами» для новонавернутих «дітей» (підданих психологічній обробці). Завершується така трансформація людського «Я» закріпленням покірності вождю (вірністю ідеї), засвоєнням нового мовного сленгу, зрозумілого посвяченим і навіть зміною сексуальних уподобань.

Залежно від глибини проникнення у трансцендентне можна виділити такі рівні релігійної свідомості: 1) виконання суто зовнішніх обрядових дій; 2) періодичні переживання різної інтенсивності відмінні від повсякденного досвіду під час релігійних містерій, у процесі долучення до таїнств чи інших форм взаємодії з трансцендентним; 3) досягнення трансперсональних станів.

У підсумку слід зазначити, що саме аналіз людської особистості у прив'язці до мікросоціальних процесів, забезпечує більш комплексне і цілісне розуміння суспільства у взаємозв'язку різних його рівнів та дозволяє подолати певну сегментованість соціологічних досліджень, для кожного з яких характерний свій рівень узагальнення. Очевидно, що величезний інтерес у найближчий час буде представляти дослідження зв'язку між

індивідуальною духовністю і станом суспільства в цілому та підсвідомим і особливостями протікання суспільних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / Глав. науч. ред. и сост. С. Ю. Солодовников. – Мн.: МФЦП, 2002. – 1008 с.
2. Лирн Т. Стюарт М. и др. Технологии изменения сознания в деструктивных культах / Т. Лирн, Стюарт М. и др. – С Пб: Экслибрис, 2002. – 224 с.
3. Теория личности в западно-вропейской и амереканской психологии / Ред. сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «Бахрах», 1996. – 480 с.
4. Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд. – М.: Просвещение, 1989. – 448 с.
5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм. – М. АСТ: Москва, 2006. – 635 с.
6. Щокін Г. Управління суспільним розвитком: загальна концепція / Георгій Щокін. – К.: МАУП, 2005. – 184 с.
7. Юнг К.Г. Психологические типы / Карл Густав Юнг. – СП 6.: Азбука, 2001 – 736 с.